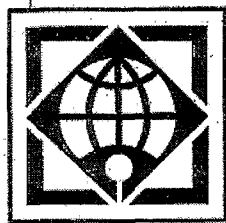

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱۱۱۱۵۳

۸۷/۱۱۰ ۸، ۹۸
۸۸-۱۳۳

دانشگاه بین‌المللی امام خمینی

IMAM KHOMEINI
INTERNATIONAL UNIVERSITY

وزارت علوم و تحقیقات و فن آوری
دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)
دانشکده علوم اجتماعی

قراردادهای غیر اخلاقی

استاد راهنما: دکتر سید محمد هادی ساعی

استاد مشاور: دکتر مهرزاد ابدالی

نگارش: رجب امینی

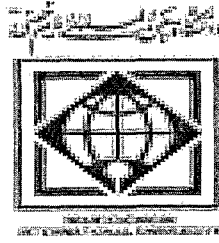
۱۳۸۸ / ۱۱ / ۳۱

توسعه‌های مدرن علمی و پژوهشی
سینما

رساله (پایان نامه) برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته حقوق خصوصی

تیرماه ۱۳۸۷

۱۱۱۱۵۳

دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)
دانشکده علوم اجتماعی
گروه حقوق

بدینوسیله گواهی می شود جلسه دفاع از پایان نامه آقای رجب امینی دانشجوی دوره روزانه کارشناسی ارشد حقوق خصوصی تحت عنوان ((قراردادهای غیراخلاقی)) در تاریخ ۱۳۸۷/۴/۳۱ با موفقیت برگزار شد و با نمره ۱۶ و با رتبه بسیار خوب مورد تایید داروان محترم بشرح زیر قرار گرفت.

~~استاد راهنما: دکتر سیدمحمدعلی ساجدی~~

استاد مشاور: دکتر مهرزاد ابدالی

داور خارجی: دکتر عبدالله کیانی

داور داخلی: دکتر مصطفی سرروی مقدم

نماینده تحصیلات تکمیلی: دکتر سید الهام الدین شریفی آل هاشم

چکیده

رساله حاضر تحت عنوان قراردادهای غیر اخلاقی بر مبنای ضرورت اجرای احکام اخلاق در قراردادهای به عنوان پایه اصلی اعمال حقوقی اشخاص تدوین یافته است که در پنج فصل شامل فصل اول: کلیات، فصل دوم: مصادیق قراردادهای غیر اخلاقی، فصل سوم: آثار و نتایج قراردادهای غیر اخلاقی، فصل چهارم: اخلاق در قراردادهای عرصه های جهانی، فصل پنجم: اخلاق در تحولات قانونگذاری ایران و نقد آن نگارش و در نهایت به نتیجه گیری از رساله و ارائه پیشنهادات پرداخته شده است. در فصل اول به سابقه تاریخی اخلاق در حقوق، دیدگاههای متفاوت درباره اخلاق در روابط قراردادی و نقش اخلاق در قانونگذاری پرداخته شده است که در نهایت با استمداد از مباحث این فصل به ضرورت رعایت اخلاق در قراردادهای گوشزد و در نهایت با ارائه تعریفی از قراردادهای غیر اخلاقی خاتمه یافته است. در فصل دوم مصادیق قراردادهای غیر اخلاقی تعیین و اقسام آن نیز تبیین گردیده است. در فصل سوم آثار و نتایج حقوقی قراردادهای غیر اخلاقی بررسی و جبران آثار ناشی از انعقاد یا حتی اجرای قراردادهای غیر اخلاقی نیز مورد بحث واقع شده است که نظرات مختلف در این باره و مزایا و معایب هر یک از نظرات تبیین شده است و دیدگاه قابل اعمال در حقوق ایران نیز مورد بحث واقع شده است. در فصل چهارم اخلاق در روابط قراردادی در عرصه جهانی بررسی شده است و اخلاق در رابطه با واقعیتهای کنونی جهان و تشکلهای جهانی نوین مثل اتحادیه اروپا و تاثیر احکام اخلاق در مقررات ناظر به روابط قراردادی بین المللی در این فصل مورد بحث واقع شده است و مهم تر از همه اخلاق در روابط قراردادی بین المللی در آثار ملموس مثل مقررات اتحادیه اروپا و آرای دادگاهها مورد بحث واقع شده است. در فصل پنجم اخلاق در تحولات قانونگذاری بحث و آخرین دیدگاه قانونی ایران مورد نقد واقع شده است و در نهایت به نتیجه گیری از مباحث مذکور و ارائه پیشنهادات پرداخته شده است.

فهرست مطالب

مقدمه

۵-۱

فصل اول: کلیات

مبحث اول: تاریخچه

۷-۶

۱- نقش اخلاق در زندگی بشر در طول تاریخ

۹-۸

۲- سابقه اخلاق در تاریخ حقوق رم

۱۳-۹

۳- سابقه اخلاق در تاریخ حقوق ایران

مبحث دوم: مفهوم اخلاق در قراردادها

۱۷-۱۴

۴- دیدگاههای متفاوت در زمینه مفهوم اخلاق

۱۸-۱۷

۵- دیدگاه فلسفی

۱۹-۱۸

۶- دیدگاه جامعه شناسانه

۲۱-۲۰

۷- دیدگاه حقوقی

۲۳-۲۱

۸- دیدگاه حقوق ایران در رابطه با مفهوم اخلاق

مبحث سوم: اهمیت اخلاق در حقوق

۲۶-۲۴

۹- جایگاه اخلاق در حقوق

۲۸-۲۶

۱۰- اخلاق و قرارداد

۳۰-۲۸

۱۱- اخلاق و آزادی

مبحث چهارم: نقش دولت در اخلاق قراردادی

۳۳-۳۱

۱۲- تغییر دیدگاه نسبت به نقش دولت در روابط قراردادی در حقوق غرب

۳۳-۳۴ ۱۳- نظریه اجرای حقوقی اخلاق

۳۴-۳۶ ۱۴- نقش دولت در اجرای اخلاق در روابط قراردادی اشخاص در حقوق اسلام

مبحث پنجم: نقش اخلاق در قانونگذاری

۳۷-۴۱ ۱۵- نفوذ اخلاق در قانونگذاری در ایران

۴۱-۴۲ ۱۶- اخلاق در قانون مدنی فرانسه

مبحث ششم: قرارداد غیر اخلاقی

۴۳-۴۴ ۱۷- فقدان تعریف از قرارداد غیر اخلاقی در آثار حقوقی ایران

۴۴-۴۶ ۱۸- نقد دیدگاههای دکترین حقوقی ایران درباره مفهوم اخلاق در قرارداد

۴۷-۴۷ ۱۹- تعریف قرارداد غیر اخلاقی

فصل دوم: مصادیق قراردادهای غیر اخلاقی

مبحث اول: دیدگاههای متفاوت در تقسیم بندی اقسام قراردادهای غیر اخلاقی

۴۸-۴۹ ۲۰- اهمیت تقسیم بندی قراردادهای غیر اخلاقی

۴۹-۵۱ ۲۱- تقسیم بندی قراردادهای غیر اخلاقی در حقوق اروپا

۵۱-۵۲ ۲۲- تقسیم بندی قراردادهای غیر اخلاقی در حقوق ایران

مبحث دوم: تبیین و تشریح اقسام قراردادهای غیر اخلاقی

۵۳-۶۱ ۲۳- قراردادهای مربوط به حیات، احترام به شخصیت، آزادی، ازدواج

۶۱-۶۵ ۲۴- اخلاق جنسی

۶۵-۷۱ ۲۵- دارا شدن غیر اخلاقی

۷۱-۷۳ ۲۶- قراردادهای مخرب آرمانهای اخلاقی به انگیزه منافع مالی

۷۴-۷۶ ۲۷- قراردادهای رافع مسئولیت کیفری و مدنی

۷۶-۷۷ ۲۸- شرط عوض برای عملی که مستلزم (مکمل) ادای وظیفه قانونی است

۷۷-۷۸ ۲۹- تکالیف اخلاقی غیر قابل نقض با قرارداد

۷۸-۸۲ ۳۰- قراردادهای ناظر به عدم رقابت

فصل سوم: آثار و نتایج قراردادهای غیر اخلاقی

مبحث اول: آثار

۸۳-۸۴ ۳۱- منظور از آثار قراردادهای غیر اخلاقی

۸۶-۸۴ - آثار قراردادهای غیراخلاقی در حقوق اروپا

۸۸-۸۷ - آثار قراردادهای غیراخلاقی در حقوق ایران

مبحث دوم - جبران آثار قراردادهای غیراخلاقی

۹۰-۸۹ - ۳۴- دعوی استرداد

۹۱-۹۰ - ۳۵- عدم استرداد و عدم اعاده وضع بحالت سابق بطور مطلق

۹۳-۹۲ - ۳۶- استرداد و اعاده وضع بحالت سابق بطور مطلق

۹۹- ۹۴ - ۳۷- استرداد و اعاده و عدم آن در موارد متفاوت

فصل چهارم: اخلاق در قراردادها در عرصه های جهانی

مبحث اول: اخلاق و واقعیت‌های کنونی جهان

۱۰۲-۱۰۰ - ۳۸- اخلاق و تحولات نوین قراردادی

۱۰۳-۱۰۲ - ۳۹- تجارت بین الملل و اخلاق

مبحث دوم: واکنش قوانین و دادگاهها به اخلاق در عرصه روابط قراردادی

بین المللی

۱۰۸-۱۰۴ - ۴۰- دیدگاه جامعه اروپا در رابطه با اصول اخلاقی در تجارت

۱۰۹-۱۰۹ - ۴۱- رویه قضایی و اخلاق در روابط تجاری بین المللی

فصل پنجم: اخلاق در تحولات قانونگذاری ایران و نقد آن

مبحث اول: تحولات قانونگذاری اخلاق در ایران

۱۱۲-۱۱۰ - ۴۲- اخلاق در سوابق قانونگذاری ایران در قبل از انقلاب

۱۱۴-۱۱۳ - ۴۳- اخلاق در سوابق قانونگذاری ایران در بعد از انقلاب

مبحث دوم: نقد تحولات قانونگذاری اخلاق در ایران

۱۱۶-۱۱۵ - ۴۴- تغییر نگرش به اخلاق بعد از انقلاب

۱۲۰-۱۱۷ - ۴۵- نقد اراده فعلی مقنن ایران درباره اخلاق در قراردادها

نتیجه گیری و پیشنهادات

۱۲۲-۱۲۱ - ۴۶- نتیجه گیری

۱۲۴-۱۲۳ - ۴۷- پیشنهادات

۱۳۱-۱۲۵

منابع

مقدمه

تاریخ حقوق حکایت دارد که بشر همواره برای آزادی از قید و بندهای تعیینی توسط حکومتها و عوامل نظارتی جوامع بشری تحت فرمان حکومتهای غیردمکراتیک توانهای سنگینی را پرداخته است تا به گمشده خود یعنی آزادی در تاریکی راههای ترسیم شده توسط حاکمان خود کامه دست یابد و برای رسیدن به این هدف مقدس شهیدان بسیاری را تقدیم نموده است تا اینکه نهال آزادی در همه زمینه های زندگی اعم از روابط دولتمردان با شهروندان و روابط بین خود افراد کاشته شد و با خون شهیدان راه آزادی آبیاری گشت و پاک باختگان بشر باغبانی آن را از گزند حوادث بر عهده گرفتند تا اینکه رفته رفته این آزادی تبدیل به درخت تنومندی گشت که ستبری و قدمت، آن را از گزند حوادث کم اهمیت مصون داشت. اما همواره طغیان تاریخی بشر و میل درونی او به تجاوز به دیگران در نتیجه خودبینی و فراموش کردن وظایف اجتماعی خود در مقابل دیگران ثابت کرده است که از هر هدف مقدس از جمله آزادی سوء استفاده بیشمار شده است و آزادی قراردادی نیز از این قاعده مستثنی نشده است بطوری که ستمها و استثمارهای زیادی با توسل به نماد آزادی قراردادی سالیان متمادی نفس ابناء بشر را بریده بود بطوری که در حال حاضر بیم آن می رود آزادی این تحفه ارزشمند بشری دستاویزی برای اعمال و مقاصد مخالف آزادی مثل بردگی، تبعیض و بی عدالتی و غیره بکار رود بعنوان مثال با برچسب آزادی، قراردادهای ناشایستی از جمله قراردادهای موضوع ماده ۳۳ قانون ثبت ایران بازیچه گرفته شدن آزادی توسط سرمایه رباخواران را صحیح جلوه می نمود چراکه واژه مقدس آزادی به دلیل جذابیت و قداست ذاتی خود بسیار فریبنده است و می تواند در جایگاه ناشایست بکار رود و متأسفانه تجربیات تلخ بشری در روابط خود از

قبیل روابط کارگر و کارفرما، روابط بین تجار و کسبه و غیره مصادیق ناشایستی را از این گونه موارد به یاد دارد تا اینکه ضرورت ایجاد محدودیتهایی در آزادی قراردادی اشخاص بطور شدیدی احساس گردید که از جمله این محدودیتهای رعایت اخلاق در این روابط می باشد تا روابط خشک و صرف مادی اشخاص لباس زیبای معنویات به تن پوشد و چاشنی اخلاق بی مزگی روابط را دلپذیر و گوارا نماید و از خشکی روابط مادی بکاهد و با نگاه معنوی به روابط قراردادی اشخاص وظیفه اجتماعی انسانها در قبال منافع شخصی آنان به فراموشی سپرده نشود.

بدون شک قرارداد بعنوان بارزترین مصداق و اساسی ترین خاستگاه آزادی می باشد که لوازم آزادی از یک طرف و موانع آنرا همراه خود دارد براین اساس اخلاق بعنوان ظرف آزادی واقعی لازمه غیرقابل انکار آن می باشد. بنابراین پرداختن به امور غیراخلاقی در قراردادها برای زدودن روابط قراردادی اشخاص از زشتیهای نامناسب برای یک اجتماع آزاد از دیدگاه اخلاق یک ضرورت قراردادی غیرقابل اغماض می باشد ولی متأسفانه در کشور ما در رساله های دوره های تحصیلی کارشناسی ارشد و دکتری اخلاق در زمینه ویژه قراردادها مورد بحث واقع نگردیده است و اندک رساله های مربوط به اخلاق در حقوق نیز اخلاق در زمینه قراردادها را فقط به عنوان یکی از موضوعات فرعی مورد بحث قرار داده اند و هرگز اخلاق در قراردادها بطور مختص مورد بحث واقع نگردیده است و حتی در آثار صاحب نظران حقوقی نیز هرگز اخلاق در قراردادها بطور شایسته مورد نقد و بررسی قرار نگرفته است. مثلاً رساله دوره دکتری حقوق خصوصی آقای دکتر مهرزاد ابدالی در دانشگاه تربیت مدرس با عنوان نظریه کلی نظم عمومی و اخلاق حسنه در حقوق مدنی (مطالعه تطبیقی کشورهای فرانسه، انگلیس و ایران) اخلاق را در تمام مباحث حقوق مدنی مورد بررسی قرار داده است و یا اینکه آقای ناصر قربان نیا در کتاب خود تحت عنوان اخلاق و حقوق بین الملل بطور کلی به تمام مباحث مربوط به اخلاق در زمینه حقوق بین الملل پرداخته است. دلیل انتخاب تمامی حوزه های حقوق مدنی و حقوق بین الملل در آثار مذکور را می توان در فقدان سابقه تحقیق در کشور ما درباره اخلاق در حقوق دانست پس در حال حاضر می توان از این سوابق اندک در موارد جزئی تر استفاده نمود و هرچه بیشتر به نمایاندن زوایای تاریک مباحث جزئی تر حقوق

پرداخت پس مهم ترین مسئله حقوق که همان قرارداد است شایسته موشکافی است و چون اخلاق در زمینه قراردادها فقط بطور مختصر و به عنوان یک موضوع فرعی در آن آثار مورد بررسی قرار گرفته است پس تحقیق منحصر درباره اخلاق در قرارداد اهمیت مضاعف دارد و اگر با قدری اغماض قرارداد را پایه حقوق مدنی و یا حداقل مهم ترین موضوع حقوق مدنی تلقی نماییم آن گاه اهمیت بحث هرچه بیشتر نمایان می شود. در حالی که در حقوق کشورهایی مثل فرانسه اخلاق در زمینه قراردادها به عنوان یکی از موضوعات مهم مورد بحث واقع شده و براین اساس قراردادهای غیراخلاقی به عنوان یک موضوع مهم، مستقل از سایر مباحث حقوقی شناخته شده است. بطوری که کتاب ((قاعده اخلاقی در تعهدات مدنی)) ژرژ ریپر حقوقدان مشهور فرانسوی در زمینه اخلاق در قراردادها نمونه مثال زدنی از اهمیت اخلاق در دیدگاه آنان می باشد که باعث ایجاد انگیزه کافی برای فعالیت بیشتر در باره اخلاق در قراردادها در مراکز دانشگاهی خارجیان گردیده است همانطوری که اثر یاد شده رساله دوره دکتری ریپر می باشد.

براساس اهمیت اخلاق در قراردادها که حتی قانونگذار را مجبور به واکنش مبنی بر لزوم رعایت اخلاق در قراردادها در احکام قانونی مثل ماده ۹۷۵ قانون مدنی ایران نموده است و نظر به آثار اندیشمندان داخلی که به تناسب موضوع همواره به نقش اخلاق در قراردادها در مباحثی همانند غیراخلاقی بودن قرارداد یا الهام قانونگذار از اخلاق در قانونگذاری و غیره پرداخته و رعایت اخلاق را ضروری اعلام کرده اند هرچند که بطور شایسته و مبسوط و در خور نقش اخلاق در قراردادها مورد بحث قرار نداده اند بنابراین پرداختن به اخلاق در قراردادها در کشور ما نیز از اهمیت ویژه برخوردار است.

از آنجا که احکام و قواعد اخلاقی طبق رویه مقنن کشور ما و برخی از کشورهای دیگر مثل فرانسه در تمام زمینه های روابط قراردادی لازم الرعایه اعلام شده و براین اساس احکام قانونی مثل ماده ۹۷۵ قانون مدنی ایران به لحاظ گستردگی احکام و قواعد اخلاقی احکام خود را به زبان نهی بصورت غیرقابل ترتیب اثر دادن به قراردادهای مخالف اخلاق اعلام نموده است بطوری که چنین تصور می شود که اخلاق ظرفی است که تمام اعمال حقوقی باید در محدوده آن قرار گرفته و خود را منطبق با قواعد و مقررات اخلاق نمایند بنابراین همیشه در مباحث حقوقی مربوط به اخلاق سخن از غیراخلاقی بودن به میان می

آید و لذا بنظر می آید شایسته است به تاسی از رویه مقنن اخلاق در قراردادها را با عنوان غیراخلاقی بودن در قراردادها مورد بحث قرار دهیم.

با عنایت به اینکه اخلاق در دین مبین اسلام طبق حدیث نبی اکرم (ص): ((انی بعثت لاتمم مکارم الاخلاق)) اهمیت ویژه ای دارد و براین اساس در آثار فقهای عظام شیعه ردپایی از اخلاق بطور مستقیم و غیرمستقیم در فتاوی و آرای آنان در زمینه روابط قراردادی اشخاص بمنظور اداره معنوی روابط قراردادی اشخاص مشاهده می شود بطوری که داشتن اهداف آرمان خواهانه و انگیزه معنوی را می توان شاخصه سیستم حقوقی اسلام در مقایسه با سایر نظامهای حقوقی دنیا اعلام نمود. این حقیقت را باید غنیمت بزرگ شمرد و در مباحث معنوی مرتبط با مسایل حقوقی همانند اخلاق که نظام حقوقی اسلام به مدد مجاهدت فقها احکام و قواعد بی همتایی را به میراث گذاشته است باید دست به کار شد تا از حاصل دسترنج تلاش سالیان متمادی فقها به نفع جامعه استفاده کرد. اما بنابه دلایلی مباحث فلسفی حقوق از جمله اخلاق و بویژه اخلاق در روابط قراردادی در حقوق کشور ما به نحو شایسته مورد کنکاش قرار نگرفته است هرچند که این امر دلیل بی تفاوتی نظام حقوقی ما به اخلاق در روابط قراردادی نمی گردد. این در حالی است که در سایر کشورها بویژه کشورهای اروپایی مانند فرانسه بطور چشمگیر اخلاق در روابط قراردادی مورد بررسی قرار گرفته است. براساس این واقعیت شیوه تحقیق خود را به نحو مطالعه تطبیقی نظام حقوقی کشور ایران و کشور فرانسه به عنوان دو کشور دارای حقوق ریشه دار انتخاب کرده ایم و در این راستا سعی کرده ایم در حد توان با استفاده از منابع حقوقی معتبر این دو کشور به هدف اصلی رساله که کمک به اجرای اخلاق در روابط قراردادی است نایل شویم و برای رسیدن به این هدف با انتخاب روش کتابخانه ای با استفاده از کتابها و منابع نوشتاری موجود بعنوان ابزارهای تحقیق اقدام کرده ایم.

براساس نتایج حاصله از تحقیق، قانون حمورابی میراث ماندگار تمدن ایران بعنوان کهن ترین سند تاریخی مبنی بر لزوم رعایت اخلاق در روابط قراردادی اعلام شده است برخلاف نظر برخی از صاحب نظران که در آثار خود در زمینه اخلاق در حقوق به این اثر ارزشمند بعنوان مستند تاریخی اشاره نکرده اند و همچنین اقسام قراردادهای غیراخلاقی و آثار و نتایج آن در حقوق ایران و کشور فرانسه بررسی و تطبیق بعمل آمده است و به

تفاوت‌های جزئی آن در برخی موارد مثل ازدواج موقت پرداخته ایم و در نهایت سعی کرده ایم در حد توان به مزایا و معایب احکام قانونی مربوط به اخلاق در کشور ایران پردازیم و با استفاده از آثار حقوقدانان داخلی تاثیر قواعد اخلاق را در قانونگذاری و رویه قضایی و سایر مباحث حقوقی مربوط به اخلاق در کشور ایران آشکار کرده و ضرورت اجرای اخلاق را گوشزد نماییم و در هر حال هدف اصلی از رساله را پرداختن به اخلاق در روابط قراردادی در کشور ایران قرار داده ایم و اگر به حقوق سایر کشورها از جمله فرانسه نیز پرداخته ایم به عنوان ابزاری برای کمک به اخلاق در روابط قراردادی کشور ایران بوده است تا خلأ ناشی از محجوریت مباحث فلسفی بویژه اخلاق در روابط قراردادی را جبران نماییم.

براین اساس ((قراردادهای غیراخلاقی)) بعنوان موضوع پایان نامه حقیر در دوره کارشناسی ارشد حقوق خصوصی دانشگاه بین المللی امام (ره) انتخاب گردید تا به این مسئله که ممکن است در قراردادها بوجود آید پرداخته باشیم.

فصل اول : کلیات

مبحث اول : تاریخچه

۱- نقش اخلاق در زندگی بشر در طول تاریخ

سابقه اخلاق در زندگی بشر را باید از دریچه نقش اخلاق در زندگی اجتماعی انسان و ارتباط با دیگران دانست براین اساس می توان گفت همزمان با ایجاد اولین تشکلهای بشری نیاز به اخلاق در بشر احساس گردید و طبق نیاز فطری انسان گرایش به رعایت اخلاق پیدا نمود به همین دلیل بنظر برخی از حکما علم اخلاق علم چگونه بودن انسان از نظر صفات روحی و خصلتهای معنوی از قبیل عدالت ، تقوا ، شجاعت، عفت، حکمت، استقامت، وفا، صداقت، امانت و غیره می باشد.^۱ به بیان دیگر پایه پای زندگی اجتماعی بشر اخلاق بوجود آمده است و به تناسب زمان راهنمای بشر در بهتر زیستن بوده

^۱ - مرتضی مطهری - آشنایی با علوم انسانی (کلام و عرفان) - انتشارات صدرا - قم - ص ۹ و ۱۰.

است. پس هر تمدنی با اخلاق آشناست اما مفهوم اخلاق بستگی به شرایط آن تمدن و اوضاع و احوال حاکم بر آن می باشد در صورتی که تمدنی در حالت مناسب بسر برد و زمینه پیشرفت و تعالی انسانی در آن فراهم گردد اخلاق آن جامعه بطور موثر هدایت آن را بعهده می گیرد و نقشی پررنگ در آن ایفا می کند در غیر اینصورت اخلاق در انزوا قرار خواهد گرفت.

اگر موارد فوق را قبول کنیم باید قواعد این زندگی اجتماعی از جمله حقوق، اخلاق را فراموش نکند چرا که علم حقوق وظیفه تنظیم و اداره اجتماع بشری را بعهده دارد پس چطور می تواند به منبع الهام بخش نحوه زیستن بی تفاوت باشد. واقعیت آن است که لایه لای آثار تاریخ حقوق نشان می دهد این ادعا صحت دارد و در اولین فعالیتهای حقوقی بشر اخلاق جای پای خود را گذاشته است بطوری که به عقیده ویلیام گراهام سامنر^۲ استاد نامدار دانشگاه آمریکایی ییل^۳ کلیه نهادهای بشری در طول تاریخ براساس اخلاقیات تشکیل شده اند.^۴ این ادعا مبتنی بر نیاز روانی انسان به معنویات در پیشبرد اهداف خود می باشد. همانطور که سامنر معتقد است که اخلاقیات یک جامعه موقعی بوجود می آید که مفاهیم خیر و شر در روش زندگی مردم آمیخته شود.^۵ پس اگر این دو ادعا قبول داشته باشیم که همه نهادهای بشری براساس اخلاقیات بوجود آمده اند و اخلاقیات نیز به نوبه خود با ورود مباحث معنوی در زندگی بشر پدید آمده اند در نتیجه باید نتیجه گرفت که از بدو شروع زندگی بشر اخلاق موثر در اداره روابط بشری بوده است زیرا کوچکترین تشکلهای بشری از خانواده تا قبیله انسان اولیه خود نوعی نهاد بشری ابتدایی می باشد به بیان دیگر پایه پای زندگی بشر نهادهای بشری نیز تحت تاثیر اخلاق بوجود آمده اند.

^۲ - William Graham Sumner

^۳ - Yale

^۴ - پرویز صانعی - حقوق و اجتماع در رابطه حقوق با عوامل اجتماعی و روانی - جلد اول - انتشارات دانشگاه تهران - دیماه ۱۳۴۷ - ص ۱۷۹.

^۵ - پرویز صانعی - همان - ص ۱۷۷.

۲ - سابقه اخلاق در تاریخ حقوق رم

در حقوق رم بعنوان یکی از تمدنهای بشری همانند سایر تمدنهای نیروهای سازنده حقوق از جمله اخلاق مثل دیگر تمدنهای تاثیرگذار بوده اند اما این تاثیری گذاری اخلاق در حقوق رم بیش از آنکه ناشی از ویژگیهای منحصر بفرد حقوق رم باشد ناشی از قداست ذاتی اخلاق در تاریخ زندگی بشر بوده است اما به هر حال اخلاق در این حقوق نیز موثر بوده است.

در حقوق رم بعنوان یکی از کهنسالترین نظامهای حقوقی اصطلاح *jiliones* به معنی اخلاق حسنه در صورت یکسان شمردن نظم عمومی و اخلاق حسنه از نظر مفهوم را می توان معادل نظم عمومی امروزی در حقوق روم دانست^۶ این اصطلاح حداقل بیانگر رواج واژه اخلاق حسنه در حقوق روم می باشد که همواره مفاهیم نظم عمومی و اخلاق حسنه را براساس یک سنت دیرینه جهانی در کنار یکدیگر می آورند بطوری که در حقوق ما مواد قانونی مثل ماده ۹۷۵ و ۱۲۹۵^۷ قانون مدنی این دو مفهوم را در ضمن یک ماده قانونی مورد حکم یکسان قرار داده است و یا رویه کشور فرانسه که طبق ماده ۸۶^۸ قانون مدنی فرانسه این دو مفهوم را دقیقاً در کنار همدیگر بکار برده است بنابراین می توان از یکسان بودن مفاهیم اخلاق حسنه و نظم عمومی با مسامحه گذشت و این اصطلاح را معادل اخلاق حسنه تلقی نمود و از آنجا که اخلاق را علم چگونه زیستن بشر معرفی نموده اند لذا می توان این واژه را سابقه تاریخی حقوق روم با لحاظ امکان تغییر و دگرگونی در مفاهیم مقدس انسانی از جمله اخلاق دانست.

بعقیده آقای دکتر مهرزاد ابدالی از بررسی تاریخی چنین نتیجه گرفته می شود که گرچه ریشه نظم عمومی و اخلاق حسنه در حقوق روم بعنوان کهنسال ترین حقوق جهان می باشد اما پختگی آن به حقوق فرانسه پس از انقلاب کبیر بر می گردد و از طریق این

۶ - مهرزاد ابدالی - نظریه کلی نظم عمومی و اخلاق حسنه در حقوق مدنی (مطالعه تطبیقی حقوق کشورهای فرانسه، انگلیس و ایران) - رساله دوره دکتری حقوق خصوصی دانشگاه تربیت مدرس - زمستان ۱۳۸۰ - ص ۴.

۷ - برای مشاهده عین این مواد مراجعه کنید به شماره ۳۱ همین رساله.

۸ - برای مشاهده عین این ماده مراجعه کنید به شماره ۱۱ همین رساله.

سیستم حقوقی به سایر نظامهای حقوقی وارد گردید زیرا قانون مدنی فرانسه معروف به کد ناپلئون اولین قانون مدنی است که به رشته تحریر درآمده است.^۹ اما با توجه به سابقه تاریخی حکم کوروش کبیر بعنوان اولین قانون مدون بشری^{۱۰} که احکام اخلاق را در خود جای داده است باید اذعان کنیم که ریشه اخلاق حسنه را باید در نظام حقوقی ایران باستان جستجو کرد اما دلیل مکتوم ماندن آن در آثار حقوقدانان بعنوان سرآغاز قانونگذاری را باید در عوامل تاریخی حاکم بر ایران دانست و مهم ترین دلیل تاریخی گمنام بودن آن کشف دیرنگام این اثر و تحولات تاریخی ایران و انحطاط عظمت آن در اثر حملات گردنکشانی همانند اسکندر مقدونی می باشد که باعث گردید گرد و غبار سنگین بر گنجینه تمدن ایران سایه افکند. از طرف دیگر ادعای اینکه حقوق روم کهنسالترین نظام حقوقی دنیا می باشد با سابقه تاریخی اولین سند باستانی حقوق بشر که متعلق به تمدن ایران است در تعارض می باشد زیرا که وجود این قانون خود بهترین دلیل بر پیشتازی تمدن ایران بعنوان قدیمی ترین نظام حقوقی در مقایسه با سایر تمدنها از جمله تمدن رم می باشد.

۳- سابقه اخلاق در تاریخ حقوق ایران

در تمدن ایران که افتخار تعلق اولین سند باستانی حقوق بشر را دارد و در زمان کوروش کبیر در سال ۵۲۹ قبل از میلاد مسیح (ع) این مجموعه ارزشمند به تاریخ بشر به میراث گذاشته شده است در قسمتی از آن به ممنوعیت معامله انسان اشاره شده است و حتی با لحن الزام آوری تکلیف ریشه کنی برده داری در تمام جهان را به امپراطوری ایران برقرار نموده است چیزی که در حقوق امروزی قراردادهای ناظر به تن و جسم انسان را غیراخلاقی اعلام می کند^{۱۱} سالها پیش وظیفه مبارزه با آن را در سراسر جهان بعهدہ

۹- مهرزاد ابدالی - همان - ص ۱۰.

۱۰- عین این قانون در شماره ۳ همین رساله آمده است.

۱۱- رجوع کنید همین رساله شماره ۱۴.

امپراطوری ایران گذاشته بود. برای نمایاندن تاثیرات اخلاق در این قانون تاریخی عین حکم کوروش کبیر را نقل می کنیم:

((اکنون که من تاج پادشاهی ایران، بابل و ملت های چهار کشور را به مدد اهورامزدا بر سر نهاده ام، اعلام می نمایم که:

تا زمانی که در قید حیات هستم و اهورامزدا پادشاهی را به من ارزانی می دارد، به مذاهب، سنن و اعتقادات مردمی که پادشاه آنها هستم، احترام خواهم گذاشت و به هیچ یک از فرمانداران و زیردستانم اجازه نمی دهم که به دیده تحقیر به سایر افراد بنگرند و یا آسیبی به آنها برسانند.

اکنون که تاج پادشاهی را بر سر نهاده ام و مزدا موهبت پادشاهی را به من ارزانی داشته، مادامی که در قید حیات هستم، هرگز سلطنتم را بر هیچ ملتی تحمیل نخواهم کرد. در قلمرو پادشاهی من هر ملتی آزاد است که مرا به عنوان پادشاهش بپذیرد یا نپذیرد و چنانچه هر یک از آنها از پذیرفتن پادشاهی من سرباز زند، من پادشاه ایران، بابل و ملت های چهار کشور هستم و هرگز به احدی اجازه نمی دهم به دیگران زور و فشاری تحمیل کند. من او را در کنف حمایت خویش قرار می دهم و این حق را به خود می دهم که ستمگر را به سزای عملش برسانم.

و تا زمانی که من فرمانروای مطلق هستم، به احدی اجازه نخواهم داد که اموال دیگران را به واسطه زور یا هر آلت غلط دیگری بدون جبران و غرامت لازم الاجرا به تملک خویش درآورد. امروز اعلام می نمایم که هر انسانی آزاد است که مذهب و سنت مورد علاقه اش را انتخاب کند و هر جا که قصد دارد زندگی کند و به شکلی که ایمان دارد به نیایش پردازد و اعتقاداتش را به جا آورد و حرفه ای را پیشه خود سازد. تنها به شرطی که هرگز حقوق دیگران را نقض نکند.

اعلام می نمایم که هر انسانی مسئول اعمال خویش است. هیچ احدی به واسطه تقصیرات بستگانش مجازات نخواهد شد. اگر هر عضوی از خانواده سلطنتی و دربار مرتکب تخلفی شود، تنها اوست که تاوان خطایش را خواهد داد و خانواده و سایرین از مجازات مصون خواهند بود.

تا زمانی که زنده هستیم، به هیچ احدی اجازه نخواهم داد بردگان زن و مرد را مورد مبادله قرار دهد. چنین سنتی باید در سراسر جهان به طور کلی ریشه کن شود. از مزدا استعانت می جویم که مرا در اجرای تعهداتم نسبت به ملت های ایران، بابل و چهار کشور یاری و پیروز نماید.^{۱۲}

باید اذعان کنیم که هر عکس العمل بشری ناظر به اعمال حقوقی از جمله روابط قراردادی خواه و ناخواه احساس نیاز به اخلاق را به همراه خود داشته است و اولین مستند قانون بشری نوید رعایت اخلاق در قراردادها را داده است آنجا که مبادله انسان منع گردیده و مزده ریشه کنی رویه مربوط به آن نیز به بشریت اعلام شده است.

در ایران نیز اولین اقدامات قانونگذاری نوین به پیروی از سنت دیرین بشری در توسل به اخلاق در ماده ۹۷۵ قانون مدنی لزوم پیروی از اخلاق در روابط حقوقی را تثبیت نمود که در واقع انعکاس قانونی قاعده ریشه دار و تاریخی الزامی بودن اخلاق می باشد نه اینکه سرآغاز نفوذ اخلاق در روابط قراردادی در ایران باشد اما نگارنده کاملترین و منسجم ترین اثر حقوقی مربوط به اخلاق در حقوق مدنی حال حاضر کشور (آقای دکتر مهرزاد ابدالی)^{۱۳} ماده ۹۷۵ را سرآغاز آشنایی حقوق ایران با اصطلاح اخلاق حسنه دانسته است، در آثار مکتوب این صاحب نظر چنین آمده است:

((به هر حال حقوق ایران از تاریخ تصویب ماده ۹۷۵ ق.م با این اصطلاح آشنا شد اگر چه این موضوع چنان که باید جایگاه مهم و اساسی خود میان نوشته های حقوقی را پیدا نکرد و به صورت عمیق به حوزه بحث گذاشته نشد نکته ای که شاید اشاره به آن خالی از فایده نیست این که تنظیم ماده ۹۷۵ به شکل موجود اگر چه با الهام از مواد مربوطه در قوانین کشورهای دیگر تنظیم شده است اما دقیقا " ترجمه هیچیک از آنها نیست و به نظر می رسد توسط واضعین قانون مدنی صورت گرفته باشد.))^{۱۴}

اگر منظور از این ادعا این باشد که با ماده ۹۷۵ قانون مدنی متون قانونی بدون امروزی اصطلاح اخلاق حسنه را در خود جای داد در این صورت این نظر قابل دفاع است

۱۲ - به نقل از مجله الانسانی (نخسه فارسی) - بولتن کمیته بین المللی صلیب سرخ - بهار ۱۳۸۳ - SPRING 2004 ص ۴۷.
۱۳ - رساله دوره دکتری حقوق خصوصی دانشگاه تربیت مدرس با عنوان نظریه کلی نظم عمومی و اخلاق حسنه در حقوق مدنی (مطالعه تطبیقی حقوق کشورهای فرانسه ؛ انگلیس ؛ ایران)
۱۴ - مهرزاد ابدالی - همان ص ۱۷ و مقاله مطالعه تطبیقی مفاهیم نظم عمومی و اخلاق حسنه در حقوق فرانسه ، انگلیس و ایران - پژوهشنامه علوم انسانی سال سوم شماره ۱ و ۲ بهار و تابستان ۱۳۸۵ ویژه نامه علمی تخصصی حقوق و علوم سیاسی دانشکده علوم انسانی دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره) ص ۶ و ۷.

اما امروزه از جمله قراردادهایی که باستناد اخلاق غیراخلاقی تلقی می شوند قراردادهای ناظر به تن و جسم اشخاص می باشد که بارزترین نوع قراردادهای غیراخلاقی را تشکیل می دهد، حال مبادله انسان که همان معامله جسم وی بطور کلی است در قانون تنظیمی کوروش بشدت منع گردیده است و این قانون نیز از طریق تمدن ایران به بشریت هدیه گردیده است پس لااقل باید بگوییم مفهوم اخلاق حسنه در سند باستانی حقوق بشر در ایران، تنظیمی توسط کوروش گنجانده شده است و ماده ۹۷۵ قانون مدنی اصطلاح اخلاق حسنه را در قانون مدنی وارد نموده است نه اینکه مفهوم آن نیز با حکم این ماده وارد حقوق مدنی ما گردد.

سوابق تاریخی حقوق تمدن ایران از آن جهت بیشتر ادعای ما را ثابت می کند که همورابی قانونگذار نامدار شهر بابل قانون را هدیه ای از جانب خداوند می داند که برای اداره بهتر زندگی بشر اهدا شده است. قانون همورابی بر سنگ سیاهی نوشته شده است که هم اکنون در موزه لوور نگهداری می شود و در آن تصویر خداوند بابل که قوانین را به همورابی تسلیم می کند مشاهده می شود.^{۱۵} این قانون که حتی قبل از بعثت پیامبر اسلام (ص) تدوین یافته است بخوبی نشان می دهد که حتی قبل از نزول کاملترین دین الهی مردمان ایران بر اساس سرشت پاک خود به خداپرستی اعتقاد داشتند هرچند که بدلیل نازل نشدن دین اسلام در آن زمان خداپرستی آنان بی عیب نمی باشد اما به تناسب آن زمان اعتقاد به خداوند ایرانیان قابل تحسین است تا آنجا که زرتشت رهبر دینی ایران باستان را بسیاری از صاحب نظران پیامبر محسوب می دارند. بنابراین می توان گفت که اخلاق بعنوان یکی از مفاهیم معنوی مربوط به حقوق از دوران باستان در اعتقادات سیستم حقوقی تمدن ایران دخیل بوده است.

موارد فوق نشانگر اعتقاد دیرینه مردم ایران به رعایت اخلاق در روابط قراردادی و سایر مباحث حقوقی مربوط در دوران قبل از اسلام می باشد اما پس از اسلام نظام حقوقی سرتاسر معنوی اسلام قواعد اخلاق را بطور کامل و بی عیب به تمام دنیا و از جمله مردم ایران ارزانی داشت و پیامبر اکرم (ص) طبق حدیث ((انی بعثت لاتمم مکارم الاخلاق))

۱۵ - پرویز صانعی - همان - ص ۱۸۴.

هدف از رسالت خود را حاکمیت مکارم اخلاقی در دنیا اعلام فرمود و بدین سان قواعد اخلاق در تمامی مقررات اسلام خود را نمایان ساخت.

ماحصل مطالب فوق را می توان چنین بیان نمود که از اولین مراحل شروع قانونمندی زندگی بشر اخلاق موثر در روابط قراردادی بشر بوده و حکم کوروش کییر را می توان اولین مستند قانونی لازم الرعایه بودن اخلاق در روابط قراردادی دانست.